

O pojmovanju svobode pri Modernih

IV. poglavje: O svobodi Starih – če jo primerjamo s svobodo Modernih

(Govor v Athenee¹ royal, Pariz 1819)

Gospodje,

odločil sem se, da vam bom predložil nekaj razložkov, še vedno precej novih, med dvema vrstama svobode; razlike med njima so ostale prav do danes nezapažene ali pa vsaj premalo opažene.² Prva je svoboda, katere izvajanje je bilo tako pri srcu starim ljudstvom; druga pa je tista, katere uživanje je predvsem dragoceno modernim narodom. Če se ne motim, utegne biti pričujoča razlaga zanimiva iz dveh vidikov.

Prvič zato, ker je bila zmeda med tema dvema svobodama med nami v slavni obdobji naše revolucije vzrok za veliko zla. Francija se je trudila od nekoristnih poskusov, katerih avtorji so jo, največkrat zaradi skromnih uspehov, silili, da bi uživala dobrine, ki jih ni hotela in ji odrekli tiste, ki jih je hotela.

Drugič zato, ker je po zaslugi naše srečne in uspešne revolucije (pravim ji srečna, kljub njenim ekscesom, kajti svoj pogled namenjam in njenim rezultatom) Franciji dano, da uživa v blagodatih predstavniške vlade; zanimivo in koristno je proučiti, zakaj je bila ta vlada, pod katere okriljem lahko danes najdemo nekaj svobode in nekaj miru, skoraj povsem neznana svobodnim narodom iz davnine.

* Constant de Rebecque, Henri Benjamin (1767–1830), švicarski pisatelj, ki se je nastanil v Parizu leta 1796. Slavna je njegova intimna zveza z Mme de Staël. Bil je med privrženci nastajajočega direktorija, po 18. brumairu pa je postal član tribunata. Pozneje je postal eden od vplivnih vodij liberalne opozicije in teoretik ustavne monarhije; leta 1802 je bil odstranjen iz Narodne skupščine, nakar je do leta 1814 živel v izgnanstvu. Pozneje, med »sto dnevi«, se je približal Napoleonu. Med njegovimi literarnimi deli je znan psihološki roman *Adolphe*, med politično-filozofskimi pa *Duh osvajanja in uzurpacije in Tečaj ustavne politike*; znan je tudi njegov intimni dnevnik in obsežna korespondenca.

¹ Athenee: družba za svobodno izobraževanje, namenjena široki javnosti, naslednica Republiškega liceja (najprej kar Liceja), ki je bil ustanovljen leta 1786 in je povzel dejavnosti muzeja, ki ga je odprl Pilatre de Rozier leta 1781. Šola Athenee se je končala leta 1848. Constant je imel leta 1817–1818 ciklus predavanj z naslovom »Branja iz zgodovine in religiozno čustvo«, v letih 1818–1819 pa »Temeljne postavke angleške ustave«. Po mnenju M. Harpaza (*L'école libérale sous la Restauration*, Geneve, Droz, 1968) je imel Constant tu objavljeno predavanje februarja 1819. V zvezi z dejavnostjo Athenee gl. C. Dejob, *De l'établissement connu sous le nom de Lycee ou d'Athenee*, Paris 1889.

² Gl. poglavja VI, VII in VIII v delu *De l'usurpation*, kjer je Constant prvič javno razvil svoje ideje o tem vprašanju. V obeh primerih, v svoji knjigi iz leta 1814 in na predavanju leta 1819, je Constant namreč povzel bistvo razprave iz leta 1806, ki ni objavljena v *Principes de politique*. Tukaj razširja prvih šest poglavij knjige XVI z naslovom *De l'autorité sociale chez les anciens* (iz svojega rokopisa); pozneje so združeni v eno samo kratko poglavje (VI) v knjigi *De l'usurpation*, z naslovom »De l'espece de liberte qu'on a presentee aux hommes a la fin du siecle dernier«.

Kratek povzetek teh šestih poglavij: 1. *Zakaj je bila lahko pri Starih družbena avtoriteta bolj razširjena kot pri Modernih*; 2. *Prva razlika med družbenim stanjem Starih in Modernih*: »Sreča večine se ne uvršča več v uživanje oblasti, marveč v uživanje individualne svobode. Razširjenost družbene avtoritete je bila pri Starih prerogativa vsakega državljana. Pri Modernih jo tvori žrtvovanje posameznikov«; 3. *Druga razlika* (ki se nanaša na vojno); 4. *Tretja razlika* (trgovina in vojna); 5. *Četrta razlika* (suženjstvo): »suženjstvo, ki je bilo pri Starih v splošni rabi, je dajalo njihovim navadam nekaj strogega in surovega, zaradi česar jim je bilo lažje žrtvovati sladke užitke za politične interese. (...) ukinitve suženjstva, skupaj z napredkom civilizacije, nam je prinesla bolj človeške navade. Surovost nam je celo v našem lastnem interesu postala v splošnem nekaj tujega. Postala nam je nemogoča, v imenu abstraktnih načel in naših javnih interesov«. 6. *Peta razlika*: »Stari so živeali v mladostni dobi moralnega življenja, Moderni živijo v njeni zreli dobi, morda starosti«. – Opozarjam, da je Constant v razširjeni verziji povzel razlago, ki zadeva posebnosti Aten, kar je videti zlasti v poglavju IV rokopisa, medtem ko se v delu *De l'usurpation* zadovolji le z namigom v opombi.

Vem, da so poskušali zabrisati njene sledi pri nekaterih starih ljudstvih, v lacedemonski republiki,³ na primer, in pri naših prednikih Galcih; a to je bilo nápak.

Lacedemonska vlada je bila meniška aristokracija in nikakor ne predstavniška vlada. Moč kraljev je bila omejena, toda omejili so jo Efori⁴ in ne ljudje, ki jim je bilo naloženo poslanstvo, podobno tistemu, ki ga volitve danes namenjajo branilcem naše svobode. Efore je namreč zanesljivo imenovalo ljudstvo, preden so jih vzpostavili kralji. A bilo jih je vsega pet. Njihova avtoriteta je bila prav toliko religiozna kot politična; bili so soudeleženi pri sami administraciji vlade, se pravi pri izvršilni oblasti; in zato njihove prerogative, kot sicer skoraj vseh ljudskih magistratov v starih republikah, še zdaleč niso bile zgolj prepreka in jamstvo zoper tiranijo, ampak so včasih same postale neznosna tiranija.

Režim Galcev, ki precej spominja na tega, ki nam ga danes ponuja ena stran-ka, je bil teokratski in bojevniški. Duhovniki so uživali moč brez meja. Vojaški razred ali plemstvo je imelo izredno velike in dokaj zatiralne privilegije. Ljudstvo je bilo brez pravic in brez jamstev.

V Rimu so imeli tribuni do določene meje predstavniško poslanstvo. Bili so organi tistega plebejstva, ki ga je oligarhija, ista v vseh stoletjih, podvrgla tako surovemu suženjstvu. Vendar je ljudstvo neposredno izvajalo velik del političnih pravic. Združevalo se je, da je izglasovalo zakone, da je sodilo obtoženim in obdolženim patricijem: v Rimu so bile torej komaj opazne sledi predstavniškega sistema.

Ta sistem je iznajdba Modernih in videli boste, gospodje, da položaj človeške vrste v davнинi ni omogočil, da bi se institucije takšne narave vključile vanj ali se v njem vzpostavile. Stara ljudstva niso mogla niti občutiti potrebe po njih in tudi ne oceniti njihovih koristi. Njihova družbena organizacija jim je vzbujala le željo po popolnoma drugačni svobodi, kot jim jo je dopuščal ta sistem.

To resnico bi vam rad predočil in temu namenjam današnji večer.

Vprašajte pa se, gospodje, najprej, kaj v tem našem času pomeni beseda svoboda nekemu Angležu, Francozu, prebivalcu Združenih držav Amerike.

Za vsakogar je to pravica, da ni podrejen nikomur, razen zakonom, da ga ni mogoče ne aretirati, ne zapreti, ne obsoditi in ne maltretirati na kakršenkoli način po samovoljni odočitvi enega ali več posameznikov. To je za vsakogar pravica, da pove svoje mnenje, da izbere svojo dejavnost in jo opravlja, da razpolaga s svojo lastnino in da jo celo zlorablja; da prihaja in odhaja brez iskanja dovoljenja in brez polaganja računov o svojih motivih in postopkih. To je, za vsakogar, pravica, da se združuje z drugimi posamezniki, bodisi zato, da z njimi deli iste interese, bodisi zato, da razširja nauk, ki je najbolj pri srcu njemu in njegovim tovarišem ali pa samo zato, da napolni svoje dneve in ure na način, ki je blizu njegovim nagnjenjem in sanjarijam. In končno, to je za vsakogar pravica, da vpliva na delo vlade, bodisi tako, da imenuje vse ali nekatere funkcionarje, bodisi s predstavništvom, a peticijami in z zahtevami, ki jih je oblast dolžna bolj ali manj upoštevati. S to svobodo primerjajte zdaj svobodo Starih.

Bila je v tem, da so kolektivno, toda neposredno izvajali več dejanj suverenosti v celoti, da so na javnem mestu razpravljali o vojni in miru, da so sklepali s tujci zavezniške pogodbe, da so izglasovali zakone, izrekli sodbe, pregledovali račune, uradne spise in delo sodišč ter jih predložili javno vsemu ljudstvu, da jih sprejme,

³ Sparta.

⁴ Magistrate, njih pet (sodnikov), je v Šparti ljudstvo imenovalo za eno leto in je v njihove roke položilo velik del javne moči.

obtoži, obsodi ali razveljavi; toda hkrati, ko so Stari to imenovali svobodo, so pristali na popolno podreitev – kot na dejanje, ki je usklajeno s to kolektivno svobodo – posameznika avtoriteti oziroma oblasti celote. Pri njih ne boste našli skoraj nobene od pravic, za katere smo videli, da so del svobode pri Modernih. Vsa privatna dejanja so podvržena strogemu nadzoru. Nič ni prepuščeno individualni samostojnosti, ne v odnosu do mišljenja, ne v odnosu do dela, predvsem pa ne v odnosu do religije. Pravica do izbire vere, pravica, ki jo štejemo mi za eno najbolj dragocenih, bi se Starim zdela zločin svetoskrunstva. V zadeve, ki se nam zdijo kar najbolj nepomembne in obrobne, se je vsiljevala avtoriteta družbenega telesa in nadlegovala voljo posameznikov. Terpander ni mogel pri Špartancih dodati niti ene strune svoji liri, ne da bi užalil Efore.⁵ Tudi v najbolj hišne, domače zadeve se je vtikala oblast. Mladi Lacedemonec ni mogel svobodno obiskovati svoje izvoljenke. V Rimu so cenzorji z budnim očesom motrili dogajanje v družinah. Zakoni so urejali šege in navade, in ker te zadevajo vse, ni bilo ničesar, kar ne bi urejali zakoni.

Tako je bil posameznik pri Starih skoraj običajno suveren v javnih zadevah, vendar pa suženj v vseh privatnih odnosih. Kot državljan torej odloča o vojni in miru, kot posameznik je omejen, opazovan, nadzorovan v vseh svojih premikih; kot delček kolektivnega telesa zaslišuje, odstavlja, obsoja, izganja, zadaja smrtne udarce svojim magistratom ali svojim nadrejenim; kot podrejen kolektivnemu telesu pa je lahko – po diskrecijski volji skupnosti, katere del je – oropan svojega položaja in dostojanstva, preklet, obsojen na smrt. Pri Modernih pa je ravno obratno: posameznik je neodvisen, samostojen v privatnem življenju, vendar pa je samo na videz suveren, celo v najbolj svobodnih državah. Njegova suverenost je omejena, skoraj vedno odložena ali prepovedana; in če v trdnih, a redkih obdobjih, ko je še obdan z opreznostmi in ovirami, izvaja to suverenost, je to vedno zato, da bi se ji odrekel.

Na tem mestu se moram, gospodje, za hip ustaviti, da bi se izognil očitku, ki bi mi ga utegnili nameniti. V davnini je namreč bila republika, v kateri usužnjenost individualnega življenja kolektivnemu telesu ni bila tako popolna, kot sem jo bil opisal. To je najslavnejša vseh republik; uganili ste, da govorim o Atenah. Še se bom vrnil k njim in da bi potrdil to resnico z dejstvi, vam bom predočil vzrok, da bomo videli, zakaj so bile Atene med vsemi starimi državami najbolj podobne modernim. Povsod drugod je bila družbena jurisdikcija neomejena. Stari, kot je rekel Condorcet, niso imeli nikakršnega pojma o pravicah.⁶ Ljudje niso bili, če naj

⁵ Pesnik in glasbenik, rojen na Lesbosu, sodobnik Likurga ali Homerja, glede na različne vire. Constant namiguje na legendarni pripetljaj iz njegovega življenja: ko je bil prek oraklja poklican v Šparto in mu je uspelo pomiriti grozečo vstajo, so ga Efori kljub temu obsodili oziroma oglobili ker je svojo liro obogatil z eno ali več strunami.

⁶ Condorcet piše v svoji knjigi *Memoire sur l'instruction publique* »Narava in predmet javnega izobraževanja:«. . . Stari niso imeli nobenega pojma o tej vrsti svobode: zdelo bi se lahko celo, da je bil cilj njihovih ustanov, da bi jo uničili. Najraje bi bili ljudem pustili samo ideje, čustvovanja, ki se prilegajo zakonodajnemu sistemu. Po njihovem prepričanju je narava ustvarila samo naprave, s katerimi lahko upravlja samo zakon« (*Œuvres completes, Paris, 1847–1849, t. VII, str. 202*).

Condorcet se je vrnil k nasprotju med dvema političnima modeloma v svojem *Rapport et projet de décret sur l'organisation generale de l'instruction publique*, ki ga je predstavil v Narodni skupščini v imenu odbora za javno izobraževanje leta 1792 v zvezi s spori okrog rabe zgledov starih govorcev kot zgledov za šolski pouk: »kot zgledi v umetnosti pisanja, v govorniški veščini, v pesništvu, Stari lahko služijo samo duhovom, ki so že okrepljeni s prvostopenjskim študijem. Kaj sploh imamo od modelov, ki jih ne moremo posnemati, če nenehno ne proučujemo, kaj je treba v njih zaradi razlike v navadah, jeziku, religiji, mišljenju spreminjati? Navedel bom le en primer. Demosten je s tribune govoril zbranim Atencem; odločitev, ki jo je dosegel s svojim govorom, je sprejelo ljudstvo samo; potem so kopije govora počasi krožile med govorce in njihovimi učenci. Tukaj imamo svoj govor ne pred ljudstvom, ampak pred njegovimi predstavniki; in ta govor, ki ga tisk razširi, ima prav hitro toliko strogih in hladnih sodnikov, kolikor je v Franciji ljudi, ki jih zanimajo javne zadeve. Če

tako rečemo, nič drugega kot naprave in zakon je urejal njih izdelke in usmerjal njih kolesje. Prav takšna zaslužjenost je bila značilna tudi za slavna stoletja rimske republike; posameznik se je bil nekako izgubil v narodu, državljan v državi.

Zdaj se vračamo k viru te bistvene razike med Starimi in nami.

Vse stare republike so bile zaprte v ozke okvire. Tudi najbolj obljudena, najmočnejša in najbolj vplivna med njimi ni bila po obsegu enaka najmanjši modernih držav. Neizogibna posledica tega majhnega obsega je bil bojevniški duh teh republik; vsako ljudstvo se je tako rekoč nenehno spopadalo s svojimi sosedi. Nuja jih je gnala ene proti drugim – nenehno so se bojevali, si grozili in se ogrožali. Tudi tista ljudstva, ki niso hotela osvajati, niso mogla odložiti orožja, saj so se bala, da bodo zaslužjena. Vsa ljudstva so si kupovala svojo varnost, neodvisnost, svoje bivanje sploh za ceno vojne. Bila je stalni interes, skoraj najbolj običajna skrb svobodnih držav v antiki. In končno je bila neizogibna posledica takšnega načina bivanja to, da so imele vse te države sužnje. Preprosta ročna dela, pri nekaterih narodih pa celo obrtniški in industrijski posli, so bila zaupana močnim težaškim rokam.

Moderni svet nam nudi popolnoma drugačno podobo. Tudi najmanjša dandanašnja država je neprimerljivo obsežnejša kot sta bila Šparta ali Rim skozi pet stoletij. Celotna razdelitev Evrope na več držav je po zaslugi razsvetljenstva bolj navidezna kot resnična. Medtem ko je nekoč vsako ljudstvo tvorilo osamljeno družino, zapriseženo sovražnico drugih družin, obstaja dandanes množica ljudi pod različnimi imeni in v različnih oblikah družbene organizacije, ki pa so po svoji naravi homogene. Ta množica je dovolj močna, da se ji ni bati barbarskih hord. In tudi dovolj razsvetljena, da ne hlepi po vojni. Njena enotna težnja velja miru.

Ta razložek pelje do drugega spoznanja. Vojna je bila prej kot trgovina, zakaj vojna in trgovina sta samo dva različna načina za doseganje istega cilja: prilastiti si tisto, kar želimo. Trgovina ni nič drugega kot poklon, ki ga tisti, ki hlepi po posesti, naredi mōči posestnika. To je poskus, da bi postopoma dosegli, kar z nasiljem ni več mogoče. Človek, ki bi bil vedno najmočnejši, ne bi nikoli prišel na misel o trgovanju. To je izkušnja, ki mu dokazuje, da ga vojna, se pravi uporaba svoje sile zoper silo drugih, izpostavlja različnim odporom in različnim porazom in ga tako usmerja v trgovanje, kar je milejša oblika osvajanja, vendar pa tudi bolj zanesljiva pot, da bo osvojil in pridobil interese drugega za tisto, kar so njegovi lastni interesi. Vojna je izbruh, trgovina je račun. Toda ravno zaradi tega mora napočiti obdobje, ko trgovanje nadomesti vojevanje. Prišli smo do tega obdobja.

Nočem reči, da med antičnimi ljudstvi ni bilo tudi trgovskih. Toda bila so pravzaprav izjema v občem pravilu. Čas tega predavanja mi ne dopušča, da bi vam navedel vse prepreke, ki so tedaj ovirale napredovanje trgovine; sicer pa jih poznate prav tako dobro kot jaz; navedel bom le eno. To, da niso poznali kompasa, je sililo mornarje v tej davнинi, da niso nikoli ali kolikor je bilo najmanj mogoče izgubili izpred oči obal. »Prepluti Herkulovo kolono«, kar pomeni preiti gibraltarsko ožino, je bil kar najbolj smel podvig. Feničani in Kartazani, najbolj spretni pomorščaki, so si to drznili šele zelo pozno in dolgo jih ni nihče posnema. V Atenah, o katerih bomo zdaj govorili, je bilo mornariško zavarovanje šestdesetodstot-

morda lahko kdaj razvneto, strastno, osvajalno prepričevalna govorniška sposobnost zavede ljudske skupščine, pa lahko prevara le svoje interese. Njihove napake se vrnejo njim samim: toda predstavniki nekega ljudstva, ki bi, prevzeti od nekega govornika, popustili pred kakšno drugo močjo, razen razuma, in bi se izrekli o interesih drugih, bi izdali svojo dolžnost in bi hitro izgubili politično zaupanje, na katerem počiva vsa predstaviška konstitucija. Tako je ta ista elokventnost, ki je bila nujna za stare sisteme, v našem sistemu lahko zarodek razdiralne korupcije» (str. 19–120).

no, navadno pa le dvanajstodstotno, kar dokazuje, da so dolge plovbe veljale za zares nevarne.

Še več: če bi si smel dovoliti digresijo, ki pa bi bila, žal, predolga, bi vam, gospodje – skozi podrobnosti v šegah in navadah, skozi način trgovanja trgovskih davnih ljudstev z drugimi ljudstvi – pokazal, da je bila njihova trgovina tako rekoč prežeta z duhom časa, z vzdušjem vojevanja in sovražnosti, ki jih je obdajala. Trgovina je bila tedaj srečno naključje: dandanašnji je to običajna zadeva, edini cilj, splošna težnja in resnično pravo življenje narodov. Ti hočejo počivati; v miru hočejo udobje, vir in zagotovilo udobja vidijo v delavnosti. Vojna je vsak dan bolj učinkovito sredstvo za izpolnjevanje želja. A njene možnosti ne nudijo več ne posameznikom in ne narodom koristi, ki bi bile enake mirnemu delu in urejeni menjavi. Pri Starih je uspešna vojna obogatila javno in privatno posest z novimi sužnji, davki, ozemlji, pri Modernih pa uspešna vojna stane nepopisano več kot je vredna.

In končno: po zaslugi trgovine, religije, intelektualnega in moralnega napredka človeške vrste ni več suženjstva pri evropskih narodih. Svobodni ljudje morajo opravljati vse posle in poklice, zadostiti vse potrebe družbe.

Zlahka prepoznamo, gospodje, nujen rezultat teh razlik:

Prvič, obsežnost dežele zmanjša politično pomembnost, ker jo razdeli na veliko posameznikov. Tudi najbolj obskurni republikanec v Šparti ali Rimu je bil moč. Ne velja pa to za navadnega državljana Velike Britanije ali Združenih držav Amerike. Njegov osebni vpliv je neopazen element družbene volje, ki vtisne vladi svojo usmerjenost.

Drugič, ukinitvev suženjstva je odvezla svobodnemu prebivalstvu vse užitke, ki jih je dobivalo od dejstva, da so bili sužnji zadolženi za večino opravil. Brez suženjskega prebivalstva v Atenah bi dvajset tisoč Atencev ne moglo vsak dan zasedati in razpravljati na javnem trgu.

Tretjič, trgovina, prav tako kot vojna, v človekovem življenju ne dopušča nobenih nedejavnih premorov. Nenehno izvajanje političnih pravic, vsakodnevno razpravljanje o državnih zadevah, debate, zasedanja, vsa dejavnost strank in demonstrantov, nujno agitiranje, vse to je bila obvezna vsebina, če smem uporabiti to besedo, življenja svobodnih starih ljudstev, ki bi brez tega hiral pod bremenom boleče in mučne nedelavnosti; vse to pa bi zadajalo le muke in težave modernim narodom, kjer je vsak posameznik zaposlen s svojimi dejavnostmi, podjetji, užitki, ki jih je pridobil ali upa, da jih bo – in ne dovoli, da bi bil zanje prikrajšan več kot za bežen hip in kolikor je najmanj mogoče.

In končno, trgovanje navdihuje ljudi z živo ljubeznijo do individualne neodvisnosti. Trgovina zadosti njihove potrebe, poteši njihove želje – in to brez vmešavanja oblasti. To vmešavanje je skoraj vedno, in ne vem zakaj, pravim skoraj vedno, moteče in sitno. Vsakokrat, ko se hoče kolektivna moč vmešati v posamezne spekulacije, nadleguje spekulante. Vsakič, ko skušajo vlade urejati naše zadeve, počnejo to slabše in z večjimi stroški kot mi.

Rekel sem, gospodje, da vam bom govoril o Atenah, katerih zgled bo potrdil vse moje trditve.

Atene so bile, kot sem že ugotovil, med vsemi grškimi republikami najbolj trgovske⁷ in so zato dopuščale svojim državljanom neprimerno več individualne

⁷ V rokopisu je pojasnjevalna opomba: »Vsa živila, pravi Izokrat (*Panegyris*), ki jih je samo v majhnih količinah najti v drugih delih Grčije, se v Pireju nahajajo v izobilju«.

svobode kot Rim ali Šparta.⁸ Če bi se utegnil ukvarjati z zgodovinskimi podrobnostmi, bi vam pokazal, da je prav zaradi trgovine pri Atencih izginilo več razlik, ki ločujejo stare narode od modernih. Duh atenskih trgovcev je bil prav takšen kot duh naših današnjih trgovcev. Ksenofont nas uči, da so med peloponeško vojno potegnili svoj kapital iz atiške celine in ga prestavili v otočje arhipela.⁹ Trgovina je pri njih ustvarila promet. Pri Izokratu naletimo na sledi rabe obligacijskih pisem.¹⁰ Tako lahko opazite, kako so bile njihove navade podobne našim. V njihovih odnosih z ženskami (spet navajam Ksenofonta) opazite, da so bili možje zadovoljni, kadar sta mir in spodobno prijateljstvo vladala v gospodinjstvu, da so svojo prekrhko ženo varovali pred nasiljem narave, da so zatisnili oči pred neubranljivo močjo strasti, da so odpustili prvo šibkost in pozabili drugo.¹¹ V svojih razmerjih s tujci so vsakomur pridigali o državljskih pravicah, se preseljevali k njim s svojimi družinami, začeli z nekim poslom ali delavnico¹² in nazadnje nas preseneti še njihova pretirana ljubezen do individualne neodvisnosti. V Lacedemoniji, pravi neki filozof,¹³ državljani pritečejo, kadar jih pokliče magistrat, Atenec pa bi se utapljal v obupu, če bi ga imeli za odvisnega od kakega magistrata.¹⁴

Vendar pa je bilo tudi v Atenah mnogo okoliščin, ki so določale značaj in naravo starih narodov; ker je obstajalo suženjsko prebivalstvo in ker je bilo ozemlje močno zaprto, najdemo v Atenah sledi svobode, kakršna je značilna za Stare. Ljudstvo dela zakone, preverja držo in ravnanje magistratov, zahteva od Perikleja, da polaga račune, obsodi na smrt vse vojskovodje, ki so poveljevali v bitki pri Arginusu. Hkrati pa je ostrakizem, legalni in bahavi arbiter, ki se nam zdi in se nam mora zdeti obsojanja vredna nezakonitost; ta ostrakizem je dokaz, da je bil posameznik v Atenah še močno podvržen gospostvu družbenega telesa, veliko bolj kot je danes v katerikoli svobodni družbeni državi v Evropi.

Iz tega, kar sem povedal, sledi, da ne moremo več uživati svobode Starih, ki jo je tvorilo dejavno in stalno sodelovanje pri kolektivni oblasti. Naša svoboda, za

⁸ Rokopis pravi: »V Atenah so uživali veliko večjo individualno svobodo kot v Šparti, ker so bile Atene hkrati vojaško in trgovsko središče, medtem ko je bila Šparta izključno bojovniška. To razliko je bilo čutili v vseh oblikah politične organizacije. Pod despotizmom prav tako kot pod svobodo vojna združila ljudi okrog vlade. Trgovina pa jih oddalji in osami.« Constant v opombi dopolnjuje: »V: o individualni svobodi pri Atencih. Pauw. *Recherches sur les Grecs*, I. 193.« Omenjeni Pauw pravi: »V Atenah so bile šole absolutno svobodne, popolnoma neodvisne od magistratov: razpravljali so o vseh političnih sistemih, o naravi vseh zakonov, o duhu vseh vlad; in nikomur niso sodili. Filozofi niso nikoli hodili pozdravljat arhontov, ne demagogov in ne areopagitov: epikurejci pogosto niso niti poznali magistratov in magistrati niso poznali epikurejcev. Od tod je mogoče sklepati, da nobena oblika vlade ni bolj primerna in naklonjena gojenju umetnosti in znanosti kot ljudska ali demokratična konstitucija; zakaj ljudje, ki so izgubili svojo neodvisnost, ne morejo imeti v tako polni meri želje, da bi se kultivirali in da bi kultivirali druge. V Atenah so uživali tako veliko svobodo, da je vsakdo živel ne samo po svojem okusu, ampak celo po svojih muhah (kapricah) ...« (str. 28, t. I. *Recherches philosophiques sur les Grecs*, Paris, leto III).

⁹ Rokopis navaja: »Ksenofon, *de Rep. ath.*« (str. 20).

¹⁰ Opomba v rokopisu: »Izokrat pripoveduje v svojem *Trapesitike*, da je neki trgovec, ki je pripeljal pšenico v Atene, predal menjalno pismo nekemu trgovcu po imenu Stratocles« (str. 20).

¹¹ Opomba v rokopisu: »Če vladata v hiši mir in prijateljstvo, vlada tudi veliko spoštovanje do družinske matere. Sočustvujejo z njo tudi zaradi zla, ki ji je potrdilo značaj, in kadar podležejo nezadržni tiraniji strasti, oprostito prvo slabost in pozabijo drugo. Ksenofon. *Dialogue entre Hieron et Simonide*« (str. 20).

¹² Opomba v rokopisu: »Dokaz te gostoljubnosti, ki bi jo bilo treba znova pridobiti. Čl. »Delavnice«. Solonovi zakoni. Begunci, ki so se prišli nastanit v Atene z vso družino, da bi tam ustanovili delavnico ali se lotili kakšnega posla, so bili s tem trenutkom povzdignjeni na stopnjo državljana. Samuel Petit. *Recueil des lois attiques*, knjiga I. pogl. III. Plutarh. Solon. Pauw. *Recherches sur les Grecs*, I, 68–69« (str. 20). Pauw na primer piše: »V Atenah so včasih našli tudi do 2000 tujece vseh narodnosti, in če je vladalo spoštovanje zakonov in policije, so bili vsi prijatelji.« *Nav. d.*, »Discours preliminaire«, str. IX.

¹³ Ksenofon, po rokopisnem besedilu.

¹⁴ Rokopis se tu nadaljuje zelo zanimivo: »Če popolnoma moderni značaj Atencev ni bil dovolj zapažen, je to zato, ker je splošni duh obdobja vplival na filozofe, in ker so vedno pisali drugače in obratno od narodovih navad.« (str. 20).

nas, mora biti sestavljena iz zmernega uživanja zasebne neodvisnosti. Delež, ki si ga je v antiki vsakdo vzel od nacionalne suverenosti, nikakor ni bil, kot je dandanašnji, le abstraktna predpostavka. Volja vsakogar je imela dejanski vpliv; izvajanje te volje je bil živ in ponavljajoči se užitek. Zato so bili Stari pripravljani na mnoge žrtve, da bi le ohranili svoje politične pravice in svoj delež pri upravljanju države. Vsakdo je ponosno občutil, kaj pomeni njegov volivni glas in je v zavesti o svojem osebnem pomenu našel veliko odškodnino in uteho.

Te odškodnine danes, za nas, ni več. Posameznik, izgubljen v množici, skoraj nikoli ne opazi vpliva, ki ga sam izvaja. Nikoli se njegova volja ne vtisne v celoto; v njegovih očeh ni ničesar, kar bi potrjevalo njegovo udeležbo. Izvajanje političnih pravic nam potemtakem nudi samo še delčekžitka, ki so ga našli v njem Stari; hkrati pa so napredek civilizacije, trgovska naravnost našega časa in komunikacije med ljudstvi neskončno pomnožile in razvile sredstva posamezne sreče.

Sledi torej, da mora biti naša navezanost na individualno neodvisnost mnogo večja kot pri Starih. Zakaj kadar so Stari žrtvovali to neodvisnost političnim pravicam, so žrtvovali manj, da bi dobili več; če pa bi to storili mi, bi žrtvovali več, da bi dobili manj.

Cilj Starih je bil delitev družbene oblasti med vsemi državljani iste domovine. In to je bilo tisto, kar so imenovali svoboda. Cilj Modernih je varnost v zasebnem uživanju – in svobodo imenujejo tista jamstva, ki jih institucije priznavajo tem užitek.

Na začetku sem omenil, da so med našo dolgo in burno revolucijo sicer povsem dobronamerni ljudje povzročili mnogo zla – ker niso razpoznali teh razločkov. Bogu ni všeč, če jim namenjam preveč stroge očitke: celo njihova zmeta je bila opravičljiva. Ni mogoče brati čudovitih strani iz antike in ni mogoče slediti dejanjem teh velikih mož, ne da bi nas prevzelo silno, neopredeljivo čustvo; ničesar takšnega nam ne izzovejo Moderni. Stari elementi neke narave, tako rekoč sestavine, ki so bile pred našo naravo, kakor da se ob teh spomilih prebudijo v nas. Ne moremo si kaj, da ne bi objokovali teh časov, ko so se človekove sposobnosti in pravice razvijale v vnaprej določeni smeri, toda v tako bogatem življenju, tako nabitim z lastno močjo in s tolikšnim občutenjem energije in dostojanstva; in ko se prepustimo temu obžalovanju, je nemogoče, da ne bi radi posnemali tega, kar objokujemo.

Takšen vtis je globok, zlasti tedaj, kadar živimo pod nasilnimi, zlorabljaljivimi vladami, ki – ne da bi bile močne – so nadležne, že v načelu absurdne in v dejanjih bedne; takšna je vlada, katere gibalno je samovolja, cilj pa ponižanje človeške vrste in ki si nam jo nekateri ljudje še danes drznejo hvaliti, kakor da bi sploh kdaj mogli pozabiti, da smo bili priče in žrtve njihove trme, nemoči in sprevrženosti. Cilj naših reformatorjev je bil žlahten in širokosrčen. Komu med nami ni začelo hitreje razbijati srce v upanju, da stopamo na pot, za katero se je zdelo, da so jo odpri? In gorje tudi tistemu, ki danes ne občuti potrebe izjaviti, da priznati nekaj napak, ki so jih zagrešili naši prvi voditelji, ne pomeni blatiti njihov spomin in ne razvrednotiti mišljenje, ki so ga prijatelji človeštva izpovedovali iz dobe v dobo!

Ti možje so mnoge svoje teorije zajemali iz del dveh filozofov, ki sama nista dvomila v spremembe, ki sta jih prinesli dve tisočletji, kolikor je imela na voljo človeška vrsta. Morda bom nekoč preučil sistem najbolj znamenitega teh filozofov, J. J. Rousseauja, in bom pokazal, da je ta prefinjeni, sublimni genij, ki ga je navdajala najčistejša ljubezen do svobode, s tem, ko je v naš moderni čas prenesel razumevanje družbene moči, kolektivne suverenosti, ki je pripadalo drugim stolet-

jem, kljub vsemu razkril mračne pretveze za več kot eno zvrst tiranstva.¹⁵ Ko bom izpostavil to, kar štejem za veliko in razkritja vredno pomoto, bom skušal biti zadržan v svojem zavračanju in spoštljiv v svoji graji. Seveda bom pazil tudi na to, da se ne bom priključil klevetnikom velikega moža. Kadar se po naključju in celo na videz – pa četudi na eni sami točki – srečam z njimi, postanem sumničav in nezaupljiv do samega sebe; in da bi se potolažil, ker sem se za hip priklonil njihovemu mnenju, pa čeprav na eni sami in izvzeti točki, moram pri priči razvrednotiti in očrniti tega domnevnega pomočnika, ki tiči v meni.

Vendar pa mora interes za resnico zmagati nad ugotovitvami o mogočnem sijaju še tako veličastnega genija in tolikšne avtoritete. Sicer pa Rousseau, kot bomo videli, sploh ni tisti, kateremu moramo predvsem oponašati zmoto, ki jo hočem pobijati: mnogo bolj velja enemu njegovih naslednikov, manj zgovornemu, a nič manj ostremu in tisočkrat bolj pretiranemu. Nanj, na abbé Mablyja, lahko gledamo kot na predstavnika sistema, ki je v skladu z gesli antične svobode zahteval, naj bodo državljani popolnoma podrejeni, da bi bil narod suveren in naj bo posameznik suženj, da bo ljudstvo svobodno.

Abbé Mably je kot Rousseau in mnogi drugi, po zgledu Starih, pojmoval avtoriteto družbenega telesa kot svobodo; in vsa sredstva so se mu zdela dobra, ko je šlo za razširitev te avtoritete na uporne dele človeškega telesa, katerega neodvisnost je obžaloval. Obžalovanje, ki ga izraža v vsem svojem delu, velja dejstvu, da zakon lahko doseže samo dejanje. Rad bi, da bi zakon segel in prodril tudi v mišljenje, v najbolj trenutne in začasne misli, da bi obsedal človeka brez prestanka in mu ne bi privoščil koticčka, kjer bi se izmaknil njegovi moči. Brž ko je kje opazil, pri kateremkoli ljudstvu, kakšen nadležen ukrep, je že mislil, da je naletel na odkritje, ki ga mora predlagati človeštvu kot model; mrzil je individualno svobodo, kot se sovraži osebnega sovražnika, in brž ko je v zgodovini naletel na narod, ki je bil takšne svobode povsem oropan, kjer ni bilo sledu o politični svobodi, si ni mogel kaj, da ga ne bi občudoval. Ob Egipčanih je padal v ekstazo, zakaj, tako je pravil, pri njih je bilo vse z zakonom odlično urejeno, vse tja do potreb in prostega časa; vse se je uklanjalo cesarstvu zakonodajalca; sleherni trenutek dneva je bil »zasežen« s kakšno nalogo. Celo ljubezen je bila podvržena temu spoštovanju vrednemu vmešavanju in zakon je bil tisti, ki je odpiral in zapiral zakonsko spalnico.

Sparta, ki je združila republikanske oblike s podrejenostjo posameznikov, je pri našem filozofu vzbudila še silnejše navdušenje. Ta prostorni samostan se mu je zdel ideal popolne republike. Atene je globoko zaničeval; o tem narodu, prvem v Grčiji, je rad govoril tako, kot je neki veliki gospod akademik govoril o Francoski akademiji: »Kako strašanski despotizem! Tam vsak dela kar hoče.« Dodati moram, da je veliki gospod govoril o Akademiji, kakršna je bila pred tridesetimi leti.

Montesquieu je imel izrazit dar opazovanja, ker pa je bil manj goreč, ni tako scela podlegel tem zmotam. Bil je zaprepaščen nad razlikami, ki sem jih bil navedel, vendar ni odkril njihovega pravega vzroka: »Grški politiki, ki so živeli pod republikansko vlado, niso priznavali druge sile kot silo vrline. Ti današnji pa nam govorijo samo o delavnicah, trgovini, financah, bogastvu in celo razkošju.« (*Esprit des Lois*, III, 3.)

To razliko je pripisal republiki in monarhiji; pripisati pa jo je treba nasprotju

¹⁵ Pogojni videz je nekoliko nenavaden. Constant je namreč dejansko opravil kritiko Rousseauja. Gl. prvo poglavje *Principes de politique*, »O suverenosti ljudstva«.

v duhu med starimi in modernimi časi. Državljeni republike, podaniki monarhije – vsi hočejo užitke in ni ga, na sedanji stopnji družbe, ki bi se jim odrekel. Ljudstvo, ki je bilo v našem času, pred osvoboditvijo Francije, najbolj navezano na svojo svobodo, je bilo tudi ljudstvo, ki je bilo najbolj navezano na vse užitke življenja; in bilo mu je do svoje svobode zlasti zato, ker je v tem videlo poročstvo za uživanje, ki mu je bilo pri srcu. Včasih je bilo tako, da se je tam, kjer je bila svoboda, laže prenašalo odrekanje; zdaj pa je potrebno suženjstvo, da se ljudje vdano sprijaznijo z odrekanjem in siromaštvom. Danes bi bilo prej mogoče iz nekega suženjskega ljudstva narediti Špartance kot pa Špartance usposobiti za svobodo.

Možje, ki jih je tok dogodkov zanesel na čelo naše revolucije, so bili – kar je nujna posledica vzgoje, kakršne so bili deležni – prepojeni s starimi nazori, ki so postali napačni, a so jih s slavo ovenčali filozofi, o katerih sem govoril. Rousseaujeva metafizika, sredi katere nenadoma kot iskre zažarijo pretanjene resnice in zapojejo strani naravnost osvajalske moči; Mablyjeva trdost in ostrnost, nestrpnost, njegova mrznja do vseh človeških strasti, njegov pohlep po tem, da bi jih vse obvladal, njegova pretirana načelnost glede vsesplošne pristojnosti zakonov, razkol med tistim, kar je terjal in priporočal in med tem, kar je obstajalo, njegove govorance zoper bogastvo in celo zoper lastnino – vse to se je moralo zdeti očarljivo ljudem, ki so bili vročni od nedavne zmage in ki so kot osvajalci legalne moči bili kaj hitro pripravljeni razširiti to moč na vse stvari. Zanje je bila podpora dveh takšnih filozofov dragocena avtoriteta, saj sta bila nevmešana in nezainteresirana v vsej zadevi in sta z izrekanjem prekletstva nad despotizmom ljudi preuredila besedila zakona v aksiome. Hoteli so potemtakem izvajati javno oblast, kot so se bili naučili od svojih vodij, da so jo bili izvajali nekoč v svobodnih državah. Verjeli so, da mora še vedno vse kloniti pred kolektivno voljo in da bodo vse omejitve individualnih pravic obilno poplačane s soudeležbo pri družbeni oblasti.

Vi pa veste, gospodje, kaj je iz tega nastalo. Svobodne institucije, oprte na poznavanje duha stoletja, bi bile lahko vzdržale. Obnovljena zgradba starih pa se je sesula, navzlic mnogim naporom in številnim junaškim dejanjem, ki zaslužijo naše občudovanje. Zato, ker je družbena moč v vseh smislih prizadela in ranila individualno neodvisnost, ne da bi izkoreninila potrebo po njej. Narod je našel zgolj idealni del abstraktne suverenosti, ki je bila vredna žrtev, ki so mu jih bili naložili. Zaman so mu ponavljali z Rousseaujem: zakoni svobode so tisočkrat bolj strogi kot je težak tiranov jarem. Narod ni hotel strogih zakonov in v svoji naveličanosti je kdaj pa kdaj celo verjel, da bi bil tiranov jarem boljši. Prišla pa je izkušnja in narod je spregledal. Spoznal je, da je samovolja ljudi slabša celo od najslabših zakonov. Toda tudi zakoni morajo imeti svoje meje.

Če mi je uspelo, gospodje, pridobiti vas za mnenje, da so namreč (po mojem prepričanju) takšna dejstva do vsega tega morala pripeljati, potem boste skupaj z menoj priznali resničnost naslednjih načel:

Individualna neodvisnost je prva od modernih potreb. Zato ne smemo nikoli zahtevati, da bi bila žrtvovana za vzpostavitev politične svobode.

Iz tega sledi, da nobena od številnih in močno čislanih institucij, ki so v starih republikah krnile individualno svobodo, ni dopustna v modernih časih.

Na prvi pogled se zdi, gospodje, da je to resnico odveč dokazovati. Kar nekaj vlad v našem času se obnaša, kot da nimajo nagnjenj k posnemanju republik iz antike. Toda tisto malo okusa, kar ga imajo za republikanske institucije, prakticirajo v nekakšni republikanski rabi, za katero čutijo ne vem kakšno nagnjenje. Neprijetno je, da gre predvsem za tisto rabo, ki dopušča izganjanje, izključevanje,

odvzemanje. Spominjam se, da so leta 1802 v neki zakon o posebnih sodiščih podtaknili člen, ki je v Francijo uvedel grški ostrakizem;¹⁶ da bi sprejeli ta člen (ki pa so ga umaknili), nas je bogve koliko nadvse spretnih govorcev prepričevalo o svobodi Atencev in o vseh žrtvah, ki jih mora žrtvovati posameznik, da bi ohranil to svobodo. V mnogo bolj nedavnem obdobju, ko so negotove oblasti poskušale z boječo roko usmerjati volitve po svoji všeči, se je zgodilo nekaj podobnega: neki časopis, ki nikakor ni omadeževan z republikanizmom, je predlagal, da bi obnovili rimsko cenzuro in tako izločili nevarne kandidate.

Upam torej, da se nisem spustil v nekoristno digresijo, če v podporo svojim trditvam povem nekaj besed o teh dveh tako čislanih ustanovah.

Atenski ostrakizem je temeljil na predpostavki, da ima družba vso oblast nad svojimi člani. V tej predpostavki se je lahko opravičil; in v majhni državi, kjer je vpliv posameznika – ki ima zaupanje, svoje somišljenike in slavo – pogosto uravnotežal moč množice, je ostrakizem lahko dajal videz koristnosti. Toda med nami, danes, imajo posamezniki pravice, ki jih mora družba spoštovati, in individualni vpliv je, kot sem že opozoril, tako izgubljen v množstvu vplivov drugih, enakih ali močnejših, da je vsako vmešavanje, ki bi hotelo zmanjšati te vplive, nekoristno in zato nepravično. Nihče nima pravice izgnati državljana, če ga ni obsodilo redno sodišče po formalnem zakonu, ki določa kazen izgona za dejanje, ki ga je zakrivil. Nihče nima pravice odtrgati državljana od njegove domovine, posestnika od njegove posesti, trgovca od njegove trgovine, moža od žene, očeta od otrok, pisatelja od njegovih studioznih premišljevanj, starčka od njegovih navad. Sleherni politični eksil je politični atentat. Sleherno izgnanstvo, ki ga izreče skupščina iz domnevnih motivov javne koristi, je zločin te skupščine zoper javno korist, ki je vselej samo spoštovanje zakonov, upoštevanje form in ohranjanje jamstev.

Rimska cenzura je predpostavljala, prav kot ostrakizem, diskrecijsko oblast. V republiki, kjer vsi državljani, ki se zaradi revščine držijo skrajno preprostih navad, živijo v istem mestu in ne opravljajo nobenega posla, ki bi odvrnil njihovo pozornost od državnih zadev – zato so nenehno gledalci in sodniki javne oblasti; v takšni republiki je imela cenzura lahko po eni strani večji vpliv, po drugi strani pa je bila večja samovolja cenzorjev, ki se je kazala v nekakšnem moralnem nadzoru nad njimi. Toda brž ko je razširitev republike, zapletenost družbenih odnosov in prefinjenost civilizacije odvzela tema ustanovama to, kar jima je rabilo hkrati kot temelj in kot meja, tedaj je cenzura propadla, celo v Rimu. Potemtakem ni cenzura ustvarila lepih šeg in navad, marveč je preproščina šeg in navad vzpostavila moč in učinkovitost cenzure.

V Franciji bi bila takšna samovoljna ustanova, kot je cenzura, hkrati neučinkovita in nedopustna. V sedanjem stanju družbe so navade sestavljene iz drobnih nians, izmuzljivih, neoprijemljivih, ki se razblinijo na tisoč načinov, če jih poskušamo natančneje opredeliti. Samó mišljenje jih lahko doseže; samo mišljenje jim lahko sodi, ker je iste narave. Dvigne se zoper sleherno pozitivno avtoriteto, ki bi ga rada bolj določila. Če je vlada nekega ljudstva hotela, kot rimski cenzorji, ožigosati nekega državljana na podlagi diskrecijske odločitve, se je ves narod dvignil zoper takšen ukrep in ni ratificiral odločitve oblasti.

To, kar sem rekel o prenosu cenzure v moderne čase, velja tudi za veliko drugih družbenih organizacij, glede katerih nam še pogosteje in še z večjim poudarkom navajajo zgled antike. Takšen primer je, denimo, vzgoja. Česa vsega

¹⁶ Gl. opombo 4 v poglavju XIX *Principes de politique*, zaradi navedka, kjer Constant citira samega sebe iz govora *Discours sur les tribunaux speciaux*, ki ga je imel v Tribunalu na dan 5. pluviose leta IX (25. januar 1801).

nam niso povedali o tem, da je treba dovoliti, da se vlada polasti prihajajočih rodov, da jih oblikuje po svojih namerah? In na kakšne vse eruditske navedke so oprli svojo teorijo! Perzijce, Egipčane, Galce, Atence in Italijane so nam drugega za drugim dejali za zgled. Vendar, gospodje, mi nismo ne Perzijci, podvrženi despotu, ne Egipčani, podjarmljeni od duhovščine, ne Galci, ki se jih je dalo žrtvovati druidom, in nazadnje tudi nismo ne Grki in ne Rimljani, ki so svoj delež pri družbeni oblasti odkupovali z individualnim suženjstvom!

Mi smo Moderni, ki hočemo, sleherni izmed nas, uživati svoje pravice; razvijati svoje sposobnosti tako, kakor se nam zdi prav, ne da bi pri tem škodovali drugim; ki hočemo bdeti nad razvojem sposobnosti otrok, ki jih je narava zaupala naši ljubezni; pri tem potrebujemo oblast in avtoriteto samo zato, ker nam ponujata sredstva za njihovo izobraževanje – kot jih potniku ponuja velika cesta, ne da bi mu pri tem ukazovala smer potovanja.

Tudi religija je izpostavljena tem spominom na prejšnja stoletja. Sijajni branilci enotnosti nauka nam navajajo zakone Starih zoper tuje bogove in podpirajo pravice katoliške cerkve s primeri iz Aten, ki so ugonobile Sokrata, ker je omajal politeizem, pa tudi z zgledom Avgusta, ki je hotel, da bi ostali zvesti kultu njegovih očetov, kar je le malo pozneje pripeljalo do tega, da so prve kristjane metali zvernem.

Pazimo se, gospodje, tega občudovanja nekaterih antičnih reminiscenc. Ker živimo v modernih časih, bi rad svobodo, ki bi se prilegla modernim časom; ker pa živimo pod monarhijo, ponižno prosim to monarhijo, naj si ne sposoja pri starih republikah sredstev, s katerimi nas bi zatirala.

Individualna svoboda, ponavljam, je prava moderna svoboda. Politična svoboda je porok zanjo; politična svoboda je potemtakem nujna. Toda zahtevati od ljudstev našega časa, da bodo žrtvovali, kakor nekdanja ljudstva, celoto svoje individualne svobode za svojo politično svobodo, je najbolj zanesljiv način, da jih od ene odvrnemo; in ko je to doseženo, jim ni težko ugrabiti še drugo.

Kot vidite, gospodje, moje pripombe nikakor nočejo zmanjšati cene politične svobode. Iz dejstev, ki sem jih razgrnil pred vašimi očmi, sploh ne delam takšnih sklepov, kot nekateri drugi. Iz dejstva, da so Stari bili svobodni in da mi ne moremo več biti svobodni na enak način, so namreč izpeljali sklep, da smo lahko samo sužnji. Hoteli bi vzpostaviti novo družbeno stanje z majhnim številom elementov, ki jih štejejo za edino primerne razmeram modernega sveta. Ti elementi so predsodki, s katerimi naj bi zastraševali ljudi; je sebičnost, s katero naj bi jih korumpirali; je lahkoživost, s katero bi jih otopili; so grobijanski užitki, ki naj bi jih ponižali; je despotizem, da bi jih lahko vodili; in, tudi to je potrebno, pozitivna znanja in eksaktne vede, ki bolj neposredno služijo despotizmu. Bilo bi nenavadno, če bi bil takšen končni izid štiridesetih stoletij, v katerih je človeštvo pridobilo največ fizičnih in moralnih sredstev; tega si ne morem niti misliti.

Iz razločkov, ki nas ločujejo, izvajam popolnoma drugačne posledice. Nikakor ne gre za to, da bi bilo treba zmanjšati in oslabiti poročstva, gre za to, da je treba razširiti pravice. Nikakor se ne nameravam odreči politični svobodi; zahtevam pa civilno svobodo z drugimi oblikami politične svobode. Vlade nimajo nič večje pravice kot nekoč, da si prilaščajo nelegitimno oblast. Toda vlade, ki izhajajo iz legitimnih korenin, imajo manjšo pravico kot nekdanj izvajati nad posamezniki kakršnokoli svojevoljno gospodarstvo. Še danes imamo pravice, ki smo jih imeli že od vekomaj; to so večne pravice, da sprejemamo zakone, da odločamo o svojih interesih, da smo integralni del družbenega telesa, katerega udje smo. Toda vlade imajo nove dolžnosti. Napredek civilizacije, spremembe, ki so se zgodile v stolet-

jih, terjajo od oblasti več spoštovanja do navad, čustev in neodvisnosti posameznika. Na vse te zadeve mora blago in previdno polagati svojo roko.

Ta zadržanost oblasti, ki je v njenih točno določenih dolžnostih, je enako tudi v njeno korist; zakaj, če je svoboda, ki ustreza Modernim, drugačna od tiste, ki je ustrezala Starim, potem tudi despotizem, ki je bil mogoč pri Starih, ni več mogoč pri Modernih. Iz dejstva, da smo dandanes pogosto manj pozorni do politične svobode, kot so lahko bili oni, in iz dejstva, da smo v naših običajnih okoliščinah manj zagreti zanjo, je mogoče sklepati, da včasih preveč zanemarjamo, in zmeraj po krivem, poročstva, ki nam jih zagotavlja; hkrati pa drži, da nam je mnogo več do individualne svobode kot starim, kar pomeni, da jo branimo, če je napadena, veliko bolj odločno in vztrajno; in za obrambo imamo na voljo sredstva, ki jih Stari niso imeli.

Zaradi trgovine je delovanje samovolje na naše bivanje bolj nadležno kot je bilo nekoč; ker so naše špekulacije bolj raznovrstne, se mora samovolja razmnožiti, da jih zajame; toda zaradi trgovine je dejavnost samovoljnosti tudi lažja, ker spreminja naravo lastnine, ki postane zaradi teh sprememb skoraj neoprijemljiva.

Trgovina daje lastnini novo kvaliteto: obtok denarja; brez tega obtoka je lastnina samo pravica do uživanja; oblast lahko vedno vpliva nanjo, ker lahko odvzame razpolagalno pravico; toda obtok postavi nevidno in nepremagljivo oviro temu dejanju družbene moči. Učinki trgovine sežejo še dlje; ne samo, da osamosvoji posameznike – z ustanovo posojil povzroči, da postane sama oblast odvisna.

Denar, je dejal neki francoski avtor, je najbolj nevarno orožje despotizma; toda hkrati je tudi njegova najmočnejša zavora; moč je nekoristna, denar se skriva ali odliva; vse finančne operacije države so suspendirane. Kredit pri Starih ni imel istega pomena; njihove vlade so bile močnejše od posameznikov; v naših časih pa so posamezniki močnejši kot politična oblast; bogastvo je sila, s katero je mogoče razpolagati vsak hip in v vsakršno korist in je potemtakem veliko bolj realno in obvladljivo; oblast ogroža, bogastvo poplaha; oblasti se izmuznete, če jo prevarate; da bi bogastvo ostalo naklonjeno, mu morate služiti; zmaga je na njegovi strani.

Zaradi naslednjega istih vzrokov je posameznikovo bivanje v manjši meri zajeto v političnem bivanju. Posameznik lahko daleč prestavlja svoja bogastva, a s seboj nosi vse koristne privatnega življenja; trgovina je zblížala narode in jim dala podobne šege in navade; voditelji so lahko sovražniki, ljudstva so rojaki.

Naj se torej oblast potolaži; hočemo svobodo in imeli jo bomo; ker pa je svoboda, ki nam je potrebna, drugačna od svobode Starih, je zanjo potrebna drugačna organizacija, kot je lahko ustrezala antični svobodi. Tedaj se je človek počutil toliko bolj svoboden, kolikor več svojih moči in časa je posvetil izvajanju političnih pravic; tista vrsta svobode, ki smo je mi sposobni, pa nam bo toliko dragocenejša, kolikor več časa za naše privatne interese nam bo puščalo izvajanje političnih pravic.

Od tod izhaja, gospodje, potreba po predstavniskem sistemu. Predstavniki sistem ni nič drugega kot organizacija, s pomočjo katere narod prenese na nekaj posameznikov tisto, česar ne more ali noče narediti sam. Revni posamezniki sami opravljajo svoje zadeve; bogati ljudje si za to najamejo intendante. Takšna je zgodovina starih in modernih narodov. Predstavniki sistem je pooblastilo, ki ga množica ljudi podeli določenemu številu ljudi, da bi branili njene interese, ker nima časa, da bi jih vedno branila sama. Toda bogati ljudje, razen, če so neprištevniki, ki imajo intendante, pozorno in strogo preverjajo, če ti intendanti opravljajo svoje naloge in pazijo, da niso nemarni, podkupljivi in nesposobni; da bi ocenili vodenje svojih mandantov, se previdni mandatarji še kako dobro seznanijo z zade-

vami, ki so jih predali v upravljanje. Tudi ljudstva, ki so se v nameri, da bi uživala svobodo, ki jim gre, zatekla k predstavnikiškemu sistemu, morajo aktivno in stalno nadzorovati svoje predstavnike in si morajo pridržati za čas, ki ne sme biti predlog, pravico, da jih odstranijo, če so prevarali njihove želje in da jim odvzamejo pooblastila, če so jih zlorabili.

Zakaj iz tega, da se moderna svoboda loči od antične svobode, izhaja, da jo tudi ogroža drugačna nevarnost.

Nevarnost, ki je grozila antični svobodi, je bila, da ne bi dovolj pozorno zagotovili delitev družbene moči, da ljudje ne bi prepoceni zapravljali pravic in individualnih svoboščin.

Nevarnost, ki grozi moderni svobodi, pa je v tem, da se zaradi uživanja naše individualne svobode in zadovoljevanja naših posebnih koristi, ne bi preveč zlahka odrekli našim pravicam do udeležbe pri politični oblasti.¹⁷

Nosilci avtoritete seveda ne zamudijo prilike, da nas ne bi k temu spodbujali. Nadvse pripravljeni so prihraniti nam vsakršno muko, razen da ubogamo in plačujemo! Dejali nam bodo: »Kaj je navsezadnje cilj vseh vaših prizadevanj, razlog vsega vašega dela, cilj vaših upanj? Mar ni to sreča? No, in zato nas pustite delati, pa vam jo bomo dali«. Ne gospodje, ne pustimo jim delati! Tudi, če je takšna skrb še tako ganljiva, le pazimo, da oblast ostane v svojih mejah. Naj se omeji na to, da bo pravična; mi bomo poskrbeli za to, da bomo srečni.

Ali pa: smo lahko srečni na podlagi uživanja pravic, če so le-te ločene od poroštev? Kje bomo našli ta poroštva, če se bomo odpovedali politični svobodi? Če bi se ji odpovedali, gospodje, bi bilo to neprištevno, kakor bi bilo neprištevno dejanje človeka, ki bi pod pretvezo, da hoče stanovati samo v prvem nadstropju, zidal hišo brez temeljev.

Tako, gospodje: ali je res tako samoumevno, da je sreča, kakršnakoli že, edini cilj človeške vrste? Če bi bilo tako, bi bila naša kariera kaj omejena in naše poslanstvo kaj malo pomembno. Ni ga med nami, ki bi hotel omejiti svoje moralne sposobnosti, znižati svoje želje, opustiti svoje dejavnosti, slavo, velikodušna in globoka čustva, ki bi hotel tako posuroveti – in biti srečen. Ne gospodje, zagovarjam najboljši del človekove narave, to zlahtno vznemirjenost, ki nas spodbuja in priganja, ta zanos, da prižgemo našo svetlobo in razvijemo naše sposobnosti: ne samo k sreči, k popolnosti nas poziva naša usoda; in politična svoboda je najmočnejše, najbolj odločno sredstvo na poti k dovršenosti, ki nam ga je dalo nebo.

Politična svoboda, ki je pred vse državljane, brez izjeme, postavila nalogo, da spoznajo in preučijo svoje najbolj svete interese, okrepijo svojega duhá, požlahtnijo svoje mišljenje, je med vsemi njimi vzpostavila nekakšno intelektualno enakost, ki je slava in moč vsakega naroda.

Poglejte torej, kako nek narod raste s prvo ustanovo, ki mu omogoča urejeno izvajanje politične svobode. Poglejte naše sodržavljane vseh razredov, vseh poklicev, kako izstopajo iz svojih običajnih poslov in privatnih dejavnosti in se nenadoma znajdejo na ravni pomembnih funkcij, ki jim jih je zaupala ustava ter prepričano odločajo, odločno vztrajajo, spregledujejo zvijače, kljubujejo grožnjam in se plemenito ubranijo pred pritiski. Poglejte čisto domoljubje, globoko in iskreno, ki slavi zmagoslavje v naših mestih in odmeva vse do naših zaselkov, se ustavlja v naših delavnicah in navdušuje naše vasi, ko s čustvom o naših pravicah in o nuj-

¹⁷ Ta odstavek očitno namiguje na znamenite Tocquevillove strani o izvorihi centralizacije pri demokratičnih narodih in na vrsto despotizma, ki je posledica nagnjenosti ljudi k privatnim interesom (gl. četrty del spisa *Democratie en Amerique*, zlasti pogl. V in VI).

nosti poroštev zanje prežema pravičnega in pravega duhá koristnih poljedelcev in marljivih trgovcev, ki se zavedajo zla, ki jih je teplo v zgodovini in dobro poznajo lek zoper to zlo: z enim pogledom so zajeli vso Francijo in so v znak nacionalne hvaležnosti s svojimi volivnimi glasovi po tridesetih letih poplačali zvestobo načelom, ki odlikujejo najbolj znamenito osebo med branilci svobode (M. de la Fayette, poslanec okrožja Sarthe).¹⁸

Potemtakem, gospodje, še zdaleč ne mislimo na to, da bi se odrekli kateri od obeh svobod, o katerih sem vam govoril; naučiti se moramo, kot sem pokazal, kako ju je mogoče kombinirati. Ustanove, kot pravi slavni avtor zgodovine republik Srednjega veka,¹⁹ morajo dovršiti poslanstvo človeškega rodu; svoj cilj lahko toliko bolje dosežejo, kolikor večje število državljanov povzdignejo do kar najvišjega moralnega dostojanstva.

Delo zakonodajalca še z daleč ni popolno in dovršeno, če je le pomiril ljudstvo. Tudi, če je to ljudstvo zadovoljno, ostane še veliko dela. Ustanove morajo dovršiti moralno vzgojo državljanov. S spoštovanjem njihovih individualnih pravic, z upravljanjem z njihovo neodvisnostjo, z nevmešavanjem v njihove posle, morajo vendarle usmeriti njihov vpliv na javne zadeve, jih pozivati, da s svojimi odločitvami in s svojimi volivnimi glasovi tekmujejo za izvrševanje oblasti, zagotoviti jim morajo pravico do nadzora in preverjanja, s tem, da izražajo svoja mnenja. Tako jih v praksi pripravljajo za visoke vloge, saj jim hkrati vlivajo željo in oblikujejo sposobnosti, da jih opravljajo.

¹⁸ La Fayette je bil izvoljen za odposlanca okrožja Sarthe 28. oktobra 1818 (Constant pa nekaj mesecev pozneje). Gl. op. 2 v *Preface k Melanges de litterature et de politique*.

¹⁹ V zvezi s Sismondijem, gl. op. 3 v pogl. VI dela *De l'usurpation*.